

Skogis jubilarer

FAKTA SKOG

Foto: Bertil Brunnegård

Fältbiologerna demonstrerar mot skogsbruk 1974.

Naturhänsyn vid avverkning *Debatten och drivkrafterna 1968–2003*

Av Per Simonsson, Lena Gustafsson och Lars Östlund.

I början på 1970-talet växte det fram en mycket omfattande kritik av skogsbruket som triggades av den allmänna opinionen mot flygbesprutningar av lövsly. Kritiken vidgades sedan till att även omfatta kalhyggen. Skogsbruket införde därför en viss estetisk naturhänsyn i mitten på 70-talet som en följd av kritiken mot "stora, fula hyggen".

I slutet på 70-talet kom forskare med rapporter om att vissa växter och djur kraftigt missgynnades av skogsbruket och föreslog olika typer av hänsyn. Skogsstyrelsen gav 1979–1992 ut 7 olika böcker i flora- och faunavård med råd om sådana hänsyn.

1984 bildades "Databanken för hotade arter" och s.k. "rödlistor" upprättades vilka blev en mycket viktig drivkraft för utvecklingen av hänsynen. Insikten om att många arter krävde hänsyn, och farhågor om politiska restriktioner, fick skogsbruket att ta fram egna instruktioner och utbilda personal i generell naturhänsyn i slutet av 80-talet.

Miljörörelsen ansåg att de förändringar som hade skett inom skogsbruket på 80-talet var för små och sökte stöd hos utländska köpare av skogsprodukter för ökat hänsynstagande. Detta innebar, tillsammans med breda utbildningskampanjer som "Rikare Skog" och en ny skogsvårdsplan 1994, ett genombrott för naturhänsyn vid avverkning.

Det ökade kravet på "miljövänligt skogsbruk" från utländska köpare innebar att internationella certifieringssystem utvecklades runt millenniumskiftet, och i dessa preciserades krav och omfattning på olika typer av naturhänsyn vid avverkning. Till internationella influenser hör också den forskning och debatt som växte fram kring "New Forestry" i USA och Kanada i början på 90-talet.

Foto: SCA

Idag är det en normal åtgärd att skogsägarna tar olika typer av naturhänsyn när man förnygringsavverkar. Exempel på hänsyn är att man lämnar enstaka träd och trädgrupper, hänsynskrävande biotoper som sumpskogar och raviner, samt kantzoner mot vattendrag och våtmarker. Vi har undersökt debatten och drivkrafterna som ligger bakom att man idag tar naturhänsyn vid avverkning.

METOD

Studien bygger på en systematisk genomgång av alla nummer av tidskrifterna *Skogen* och *Sveriges Natur*, utgivna 1968–2003. Dessa är medlemstidningar från två ideella organisationer som representerar skogssektorn respektive naturskyddsrelsen. I ett första skede sållades 2191 artiklar, ledare, debattinlägg, recensioner m.m. ut, varav 899 analyserades noggrant. Av dessa hade 334 hög relevans för ämnet och flest artiklar publicerades under perioden 1990–1994.

Stormig debatt

Hyggen som ett naturvårdsproblem framstår inte som en stor diskussionsfråga under slutet på 60-talet. Den dominerande frågan då var den omfattande igenplanteringen med gran som gjordes på tidigare odlad mark, vilket ansågs ”förmörka” landsbygden. I början på 70-talet startade däremot plötsligt en mycket omfattande kritik och debatt om svenskt skogsbruk. Debatten initierades av massiva protester mot flygbesprutningar med herbicider av lövsly i ungskogarna. Kritiken kom därefter även att omfatta andra skogsbruksåtgärder som skogsgödning, hyggesplöjning, DDT-användning, plantering av främmande trädslag och ifrågasättande av kalhyggesbruk som brukningsmetod. Den hårda kritiken från allmänheten och miljörelsen hade skogsnärningen svårt att förstå och ta till sig. De ansåg sig felaktigt kritiserade när skogsbruket pekades ut som en ”*allvarlig miljöfara*.”

Många skogsmän ansåg att skogsbruk de facto är naturvård och att kalavverkning

Hyggena i Norrland var på 1970-talet ofta flera hundra hektar stora.

av gammal och långsamväxande skog som ersattes med växtliga planteringar i själva verket var ett aktivt naturvårdsarbete. Ett uttryck för detta är ett debattinlägg från en skogsvårdschef: ”*Skulle vi inte avverka vår skog, kommer den i alla fall inte att fortsätta för all framtid se ut som den gör idag. Vi skulle få se vad man brukar kalla skoglig slum. Och slum, vare sig det gäller skog eller hus, måste saneras och ge plats för något nytt och bättre.*”

Skogsnärningen tolkade kritiken mot skogsbruket i allmänhet och kalhyggen i synnerhet, framför allt som ett informationsproblem. De tyckte att naturvårdskraven var diffusa och mest ”*allmänt tyckande*” medan man själva stod för fakta. Detta ledde till att skogsbruket gemensamt bildade en arbetsgrupp för informationsfrågor som bl.a. anordnade möten för journalister för att förklara skogsbrukets arbetsätt. En viss självkritik från skogsbruket framkommer av debatten då man framhöll att kalhyggena borde kunna göras mindre och mer estetiskt tilltalande. Exempel på det sistnämnda är följande debattinlägg: ”*Låt skogen stå kvar där produktionen är så låg. Det är ändå ett trevligt avbrott i ett kalllagt landskap.*”

Under 70-talet utvecklades olika former av hänsyn, framför allt för att göra hyggena mer estetiskt tilltalande. Forskning påbörjades om hur människor uppfattade kalhyggen och ett resultat var att man med enkla åtgärder, som att lämna fröträd och göra mindre hyggen, kunde göra dessa ”*mindre avskräckande*”. Redan 1975 skrevs det in i skogsvårdslagen att naturhänsyn skulle tas, dock i en vag och allmänt hållen formulering. En ny skogsvårdslag som var mycket produktionsinriktad trädde i kraft 1980 men för första gången fick naturhänsynen en egen paragraf, § 21.

Rödlistade arter

Kunskapen om att vissa djur- och växtarter drabbades negativt av hyggesbrukets ökade successivt bland forskare under 70-talet och i början av 80-talet. Skogsstyrelsen påbörjade 1979 utgivningen av 7 olika handböcker i fauna- och floravård genom att ge ut boken ”*Faunavård i skogsbruket*” (Figur 1). Arbetet med att sammanställa listor över hotade arter och samla in lokaler för dessa formaliserades 1984 genom bildandet av ”*Databanken för ho-*

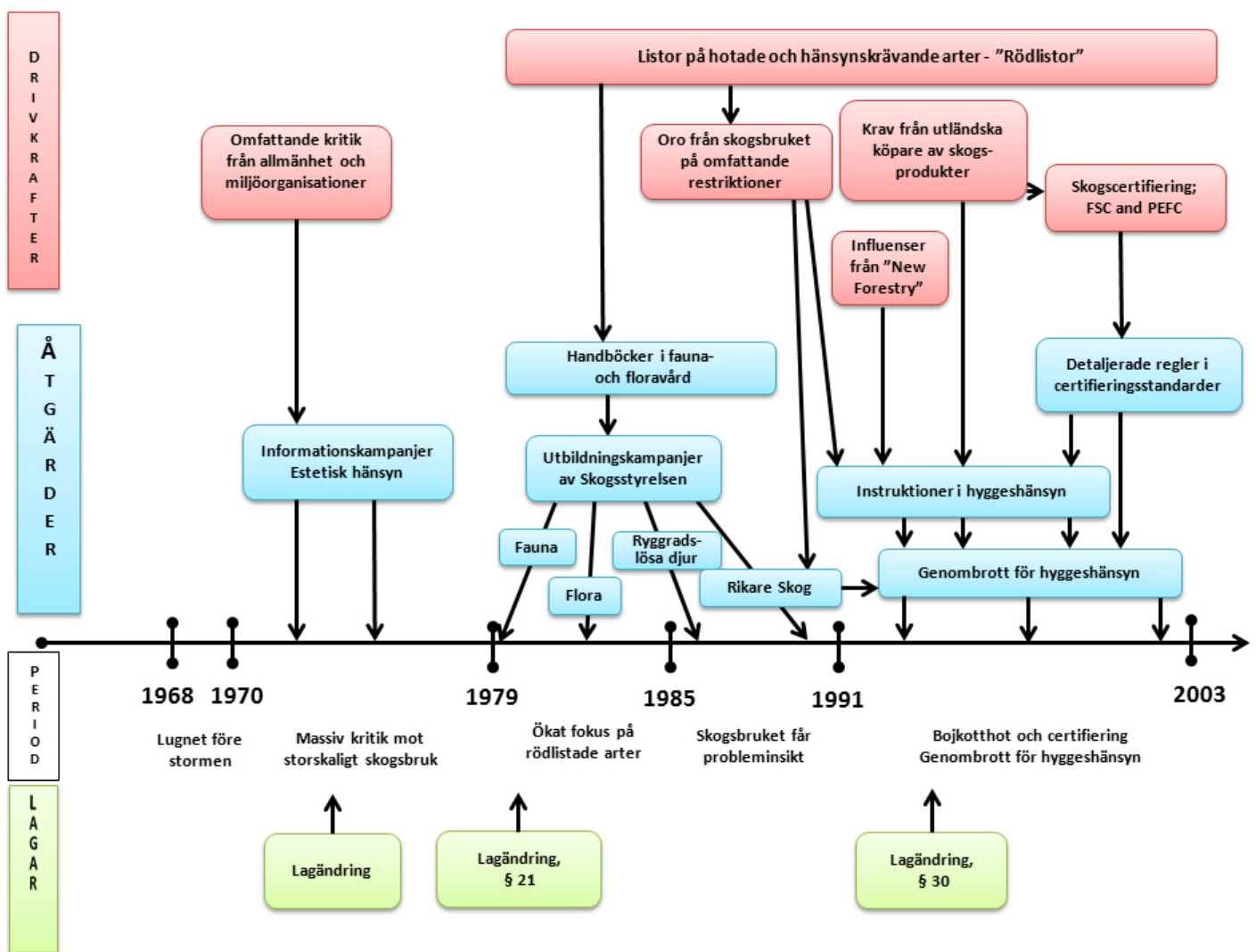

Fig 1. Figuren visar olika drivkrafter som ledde till olika åtgärder som utvecklade naturhänsynen vid avverkning. Den studerade tidsperioden har delats in i olika tidsskeden och tidpunkterna för lagändringar har markerats.

tade arter”. Från början av 80-talet och hela den studerade tidsperioden blev rödlistorna en mycket viktig drivkraft för utvecklingen av hyggeshänsynen och ett verktyg för att kritisera skogsbruket (Figur 1).

1985 startade Svenska Naturskyddsföreningen (SNF) en stor skogskampanj och uppmanade regeringen med begäran om en ny skogslagstiftning samt gav ut boken ”Levande Skog” som blev mycket kritiserad i skogskretsar för att vara onyanserad. Skogsstyrelsens generaldirektör gav sig in i debatten och uppmanade skogsbruket att ”ändra attityd” och menade att man haft en bristande förmåga att föra en konstruktiv debatt med naturvårdsintressenterna. Han skrev: ”Vi kräver att naturvården skall lyssna på skogsbruket... Men då måste vi faktiskt lyssna på dem.” Insikten om att många arter

krävde hänsyn och farhågor om politiska restriktioner fick skogsbruket att i slutet av 80-talet ta fram egna naturvårdsinstruktioner och utbilda personal i naturhänsyn (Figur 1). En kritik från SNF var att bolagens ”naturvårdsbroschyrer är påkostade, men verkar mer vara avsedda som skyltfönster utåt än som användbara handledningar för den egna personalen.”

Reservat eller hänsyn

När medvetenheten kom om att kalhyggen hade negativ inverkan på en mängd växter och djur diskuterades olika tänkbara strategier för att motverka en artutarmning: (i) att avsätta stora arealer reservat utan skogsbruk, (ii) att i stor omfattning övergå till hyggesfritt skogsbruk, (iii) att ta naturhänsyn vid avverkning. Diskussion i samhället

om vilken strategi som skulle tillämpas pågick under större delen av den studerade tidsperioden. Även här gick Skogsstyrelsens generaldirektör in i debatten och menade att hyggeshänsyn borde vara huvudspåret ”Vi skall anpassa skogsbruket, inte frysa det över stora arealer. Hänsyn till naturvård och friluftsliv kostar inte särskilt mycket... Våd som kostar är att helt avstå från skogsbruk.” Även SNF:s ordförande framhöll den stora betydelsen av hyggeshänsyn då han menade att reservat bara kommer att kunna omfatta ”brädelar av skogsarealen.”

Inför beslutet 1993 om en ny skogspolitik, gjorde en arbetsgrupp, som var tillsatt av den skogspolitiska kommittén, en utredning av reservatsbehovet. Denna utgick från målet att bevara den biologiska mångfalden och utifrån den omfattning på hänsyn som

tillämpades då. Gruppen kom fram till att ca 15 % av den produktiva skogsmarksarealen nedanför fjällskogen skulle behöva avsättas som reservat. Istället för att satsa på omfattande reservatsbildningar fattade politikerna beslut om en ny skogsvårdslag där miljö- och produktionsintressena jämfördes och där sedan Skogsstyrelsen preciserade mer omfattande hänsynsregler i föreskrifterna till den nya § 30, som ersatte den tidigare § 21.

I nordvästra USA utvecklades i slutet på 80-talet naturhänsyn vid avverkning under begreppet "New Forestry". Internationellt brukar detta anses vara starten på arbetet med att utveckla naturhänsyn vid avverkning. Vi menar däremot att Sverige redan tidigare hade påbörjat detta arbete, framför allt utifrån ett artbevarandeperspektiv.

Kalhyggesfritt paper

Miljörelsen tyckte att de förändringar som hade skett inom skogsbruket på 80-talet var för små och sökte stöd hos utländska

köpare av svenska skogsprodukter för krav på ökat hänsynstagande. Det var en helt ny situation för skogsindustrin att på en presskonferens i Tyskland i början på 90-talet se en av sina största kunder, Springer Verlag, sitta sida vid sida med Greenpeace och kräva "kalhyggesfritt paper". Dessa krav innebar att mer omfattande naturhänsyn vid avverkning infördes men lade också grunden för den internationella skogscertifiering som började tillämpas i Sverige i slutet på 90-talet (Figur 1). I utvecklingen av den svenska FSC-standarden fick miljöorganisationerna ett stort inflytande i den tidiga fasen genom att de initierade standardarbetet. Skogsstyrelsen hade under 80-talet och början av 90-talet spelat en avgörande roll för utvecklingen av naturhänsynen inom skogsbruket men förlorade denna genom att man inte fick delta i utvecklingen av de olika certifieringsstandarderna.

Flera samverkande faktorer i början på 90-talet innebar att naturhänsynen verkligen fick ett genombrott. Dessa var: (i)

kampanjen "Rikare skog" som utbildade omkring 100 000 personer mellan 1989 och 1993, (ii) krav från utländska kunder om ökad hänsyn till biologisk mångfald, (iii) ny skogsvårdslag 1994 som jämförde produktions- och miljömålet, (iv) allmän ökad medvetenhet om begreppet biologisk mångfald och (v) nya nationella avverkningsberäkningar och ökad import av virke från forna Sovjetunionen vilket innebar att skogsnäringsindustrin inte såg en djup "virkes-svacka" framför sig utan istället ett "virkesberg".

Sammanfattningsvis skedde framväxten av naturhänsynen i skogsbruket under en dynamisk period från mitten på 70-talet till mitten på 2000-talet. Vår analys visar att drivkrafterna bakom var komplexa och sammankopplade men att de listor över rödlistade arter som började sammanställas under perioden var en nyckelfaktor. Analys av texter i tidskrifter från två intresseorganisationer gav värdefulla insikter i förloppet och debatten. ■

Ämnesord

Kalhyggen, drivkrafter, skogshistoria, miljöhistoria, naturvård, naturhänsyn.

Läs mer:

► **Ahlén, I., Boström, U., Ehnström, B. & Pettersson, B. 1979.** Faunavård i skogsbruket. Skogsstyrelsen.
► **Aldentun, Y., Drakenberg, B. & Lindhe, A. 1991.** Naturhänsyn i skogen. Forskningsstiftelsen Skogsarbeten.

► **Gustafsson, L. & Fedrowitz, K. 2015.** Naturhänsyn i skogsbruket kan ha god effekt enligt global analys. Fakta Skog nr 2, 2015.

► **Ingelög, T. 1981.** Floravård i skogsbruket. Del 1 - Allmän del. Skogsstyrelsen.

► **Olsson, R. 1985.** Levande Skog. Svenska Naturskyddsföreningen.

► **Simonsson, P., Gustafsson, L. & Östlund, L. 2014.** Retention forestry in Sweden: driving forces, debate and implementation 1968–2003, *Scandinavian Journal of Forest Research*. DOI: 10.1080/02827581.2014.968201

Författare:

Per Simonsson
Skogsekolog
SCA Skog
851 88 Sundsvall
Doktorand vid institutionen för skogens ekologi och skötsel,
SLU, 90183 Umeå.
per.simonsson@sca.com

Lena Gustafsson
Professor
Institutionen för ekologi,
SLU, Box 7044, 756 51 Uppsala.
lena.gustafsson@slu.se

Lars Östlund
Professor
Institutionen för skogens ekologi och skötsel,
SLU, 901 83 Umeå
lars.ostlund@slu.se